

ROYER

Harrie van Dooren

Het leven van een verzamelaar kent soms vreugdevolle hoogtepunten. Op een rommelmarkt (*vide-grenier et brocante*) in Magny St. Loup à Boutigny (Frankrijk) stond een wat onverzorgde man achter een op de grond uitgespreid kled met daarop allerlei spulletjes. Er lag een kleine openliggende cassette bij, met een bijzonder valpassertje er in. Een mooi kraspassertje ... dat wilde ik wel. Ik vroeg wat de vraagprijs was. Zwijgend deed de man een stap naar voren, pakte een schuifdoosje op, en opende het. Er lag zo'n zelfde passertje in, plus een grote sectorpasser. Even later was ik de blije bezitter van beide objecten.

Afbeelding 1 – Cassette 135 X 48 mm

Afbeelding 2 – Kartonnen doos 182 x 83 mm

Dit soort passers is bedoeld om cirkels of delen daarvan in hard materiaal te krassen. Kraspassers (of gravepassers) worden door edelmetaalbewerkers en instrumentmakers gebruikt, bijvoorbeeld om op (zilver, messing) plaatmateriaal gaten af te tekenen om die daarna uit te kunnen zagen. Lithografen krassen in geïmpregneerde steen (tegenwoordig ook in ander materiaal) een tekening om daarna een 'steendruk' te kunnen maken. De passers zijn stevig van constructie, wat niet overbodig is, omdat het krassen van een cirkel enige kracht vereist. Aan de messing buis van de kleine passer, die om de zware centrale pen kan draaien, is een zware veer geschroefd. Met het kartelboutje wordt de veer en dus de krasnaald naar buiten gedraaid. De stelschroef is voorzien van markeringsstrepen, die langs een mesvormige pen loopt. Er is geen duidelijke relatie tussen de markeringsstrepen en de afstand tussen de spitsen. Beide kleine passers zijn identiek.

Ook de grote passer is stevig uitgevoerd, een stevigheid die vooral bereikt wordt door de sector. De kwart boog is niet voorzien van maatstreepjes, wat voor het krassen van cirkels ook niet doelmatig zou zijn. Bij het eerste bekijken van het valpassertje in de cassette meende ik al, dat er een naam op stond. Met behulp van een loepje las ik later 'Royer', en die naam was me bekend. Terug in Nederland kon ik een passerdoos van Royer (afb. 3a) er bij pakken om die met hernieuwde aandacht te bekijken.

Afbeelding 3a – Passerdoos 237 x 124 mm: reductiepasser met tandheugel, 2 inzetpassers met inzetten, steekpasser, kopschroevensleuteltje, 2 pomppassertjes, 2 trekpenen, stiftenkokertje, benen liniaal 0-15 cm. (Royer, ca. 1870)

De trekpenpen

Bij het bekijken van de trekpenpen van Royer ziet men een busje om het kartelboutje tussen de trekpenbladen en een geleidepennetje (*tige conductrice*). Deze constructie zorgt ervoor dat de instelling van de trekpenpen tussen twee uitersten wordt begrensd.

Afbeelding 6 – Trekpenpen met ivoren steel

Er zijn tientallen trekpenconstructies bedacht, de meeste om het schoonmaken te vergemakkelijken. De uitvinding van Royer komt men – behalve uiteraard bij Royer – nooit tegen. Naam en adres van de passerdoosfabrikant Royer komen niet meer voor in de adressenlijst van *Didot-Bottin* van 1902 (4), wat doet vermoeden dat deze maker zijn bedrijf niet meer op die datum uitoefende. De kraspassers en de passerdoos zouden dus dateren uit de 2e helft van de 19e eeuw.

(1) De term Breveté Sans Garantie du Gouvernement (S.G.D.G.), is een vermelding die aangeeft dat de Overheid geen verantwoording aanvaardt voor de inhoud van dit verleende patent. In Frankrijk ingesteld in 1844 en vervallen in 1968.

(2) <http://archive.org/details/1862bottin01pariuoft>

(3) Société des Lunetiers – Tarif 1913 2ème partie, pag. 1140

(4) Annuaire-Almanach du Commerce ... - Didot-Bottin - 1902, 1e partie – Paris (3750 pag.)

Als curiositeit en bladvulling hieronder nog een foto van een instrument uit het eerdergenoemde Musée des Arts et Métiers in Parijs.

Misschien dat dit mede een aanleiding is om bij een bezoek aan Parijs dit museum met een bezoek te vereren.

14 Machine arithmétique de Pascal à six chiffres plus sous et deniers, XVIIe siècle

Inv. 823-3

Don de l'Institut de France

Pascal's arithmetic machine with 6 figures plus sous and deniers, 17th century